

BAKRÓ-NAGY MARIANNE

Az írástudók felelőssége

This review article is a critical evaluation of Angela Marcantonio's views on the Uralic language family and on the application of the comparative method in Uralic studies. The aim of Marcantonio's book is to summarize previous investigations in order to inform the reader of the state of past and current research in Uralistics. In doing so she surveys the literature from Budenz and Donner to the modern authors and arrives at conclusions she believes are worth sharing with the wider linguistic community: "a total absence of scientific evidence in favour of the notion that the Uralic languages form a language family". The main task of the present review is to introduce the background and nature of this statement clarifying the reliability and validity of the data and the method that support Marcantonio's findings.

1. Minden tudományágnak érdeke, hogy időközönként számot vessen eredményeivel. Szembenézzen azzal, hogy akár kialakulásának időpontjától kezdve tudományos elemzéseinek tényanyaga, annak kezelése, a módszerek, az elméletek, amelyeket felhasznál vagy éppen kialakít, a tudósi magatartás, kutatói etika, mely mindennek létrehozója, milyen mértékben vagy értelemben produkált maradandó tudományos értéket, megfelel-e a tudományos kutatástól elvárhatóaknak. Az ilyen értékelés szükségképpen ki is jelöli a megoldatlan kérdések köreit, s segíti a továbblépést. Magától értődik, hogy efféle munkát csak olyasvalaki végezhet el, aki maga is alapos ismerője a tényanyagnak, az anyagkezelés releváns módjának, a módszereknek és elméleteknek. Az pedig kifejezetten előnyös lehet, ha a számvetést képes távolságtartással elvégezni, hiszen így elvárható, hogy a kialakított kép objektív lesz. Címének és alcímének alapján gyanítható, hogy Angela Marcantonio könyve – „The Uralic Language Family. Facts, myths and statistics.” Publications of the Philological Society, 35. Blackwell Publishers, Oxford UK – Boston USA. 2002. xxiii + 335 – egy ilyesfajta értékelésnek a foglalatosa, különös tekintettel arra, hogy rangos kiadó jelentette meg, s hogy szerzője a római La Sapienza egyetemen az uráli stúdiumokra specializálódottan az általános nyelvészet előadója. A munka megjelenése örömteli várakozást kelt még azért is, mert – ugyan alapvetően eltérő tematikát kínálva – a Denis Sinortól (1988) és Daniel Abondolotól (1998) szerkesztett kötetek után, az érdeklődő nemzetközi nyelvész (és nem-nyelvész) társadalom számára kínál ismereteket az uráli nyelvcsaládról angol nyelven.

2. Angela Marcantonio munkája a Köszönetnyilvánításokat (xiii), a táblázatok és ábrák jegyzékét (xiv–xv), az uráli és nem-uráli nyelvek (xvi–xvii), a grammatikai rövidítések (xix), a kötetben idézett főbb folyóiratok és szótárak jegyzékét (xx–xxi), valamint a transzkripcióra és hivatkozások módjára vonatkozó információkat (xxii–xxiii) követően összesen tíz fő fejezetre oszlik; e fejezeteket egy, az uráli nyelvek földrajzi elhelyezkedését mutató térkép (279), öt függelék (280–290), a fejezetekhez fűződő jegyzetek szövege (290–305), az irodalomjegyzék (306–328) és a három (általános, nyelvi és szerzői) mutató (329–328) zárja.

2.1. Az első fejezet a Bevezetés („Introduction” 1–18). A szerző könyvének minden fejezetét mottónak szánt idézettel indítja. A mottóknak köztudottan az a funkciójuk, hogy sűrítetten előrevetítsék az adott rész mondanivalóját, mely ebben az esetben azt mondja ki, hogy a rossz elmélet olyan hajlékony, hogy bármilyen adat kezelésére alkalmas. Ennek a kétségkívüli igazságnak az értelmében tüzi ki a szerző könyvének célját, mely szerint egyetlen kötetben egybegyűjtve a fő nyelvészeti és nem nyelvészeti tényeket, megvizsgálja, vajon érvényes-e az uráli nyelvcsaládra vonatkoztatva az a gyakori, itt Dixonra (1997: 28) hivatkozott állítás, mely szerint a történeti nyelvészet családfa modellje csak kis számú nyelvcsaládra alkalmazható realisztikusan, mint például az indoeurópai, a semita, a polinéziai és az uráli. Előre vetíti azt is, hogy végkövetkeztetései az uráli nyelvek eredetéről és természetéről számos lényeges tekintetben különböznek a hagyományos nézettől, amennyiben a könyvben alkalmazott részletes elemzések révén arra jut, hogy teljes mértékben hiányzik minden olyan tudományos tény, amely az uráli nyelveknek genetikai kapcsolata mellett – ti. amellet, hogy nyelvcsaládot alkotnának – szólna: „herefore, in short, I shall conclude that Uralic is not a valid node”(1). Kijelöli ezek után azt is, mit ért standard uráli elméleten, bemutatván először egyet, az Austerlitz-félét (1987) a sokféle családfa-ábrázolás közül (2). Hét pontban sorolja elő, mintegy összefoglalóan, melyek a standard elmélet vagy tankönyv-interpretáció állításai. Ezek az állítások a szerző szerint néha csak implikációk formájában vagy rejtetten fogalmazódnak meg, inkább hiedelmek, babonák („tenets”): a mai uráli nyelvek egyetlen előzményből, a proto-uráliból származnak és nincsenek rokonsági viszonyban a környező nyelvekkel; a legtöbb közbülső alapnyelvi szint rekonstruált, a leány-nyelvek kétfelé osztódással származtak le előzményeikből, hangrendszereik lényegében szabályos és szisztematikus hangváltások eredményeként alakultak ki, az uráli alapnyelv morfológiája gazdag volt stb. Szemére veti a hagyományos uralisztikai kutatásoknak, hogy gyakran elvétik a különbségtételt (igazolható) tudományos tény és benyomások, interpretációk között (amelyek nem igazolhatóak). Példaként a „hangszabályokat” említi. Csak remélni lehet, hogy ezeken hangmegfeleléseket ért, különben ebben az összefüggésben nincs értelme annak, amit leír. Ezeknek a száma magasabb, mint a szabályos etimológiákéi (4–5). Mely szabá-

lyos etimológiákat maga is elfogadja, de – későbbi bizonyításokra utalva – éppúgy véletlen egybeesésként is értelmezhetőnek tartja őket. Már a Bevezetésben is hosszabb részt szentel az „uráli elmélet” történetének, kifejtve, hogy Budenz, az alapító nem alkalmazta megfelelően az összehasonlító módszert, ugyanis nem közöl „hangszabályokat”, s a tőle felállított szómegfeleltetések 81%-a ma már nem állja meg a helyét. A későbbiekben (ti. a 2. fejezetben) a szerző még hosszabban foglalkozik Budenz és Donner kritikájával, mely tudománytörténeti szempontból még érdekes is lehet, de az uráli elmélet érvényes voltának tekintetében merő értelmetlenség: aligha látható be ugyanis, miért elhibázott egy egész paradigma csak azért, mert megalkotóik még nem voltak birtokában mindannak a nyelvi anyagnak, differenciáltabb módszertani ismeretnek, amelyek az utánuk következő évtizedek, évszázadok során születtek meg. Marcantonio szemmel láthatóan nem veszi észre fejtegetéseinek logikai tarthatatlanságát, ami érthető is, hiszen nem csupán Budenz eredményeit vonja kétségbe, hanem az utána következő korszakok uralisztikai teljesítményeit is. Ő maga nem mondja ki, miként kellene a szabályos hangtörvényeknek érvényesülniük ahhoz, hogy felfogása szerint azzal az uráli nyelvek rokonsága bizonyíthatónak mutatkozzék, példáiból és hivatkozásaiból mégis kibontható az elgondolás, mely – nem elhamarkodott előrevetni – merő illúzió nem csupán az uráli, de más, ún. jól kutatott nyelvcsaládok esetében is.

A Bevezetésben megfogalmazottakat a rákövetkező fejezetek hivatottak többkevesebb részletességgel kifejteni, így magam is majd azok bemutatása során térek ki rájuk. Van azonban legalábbis két állítása a szerzőnek még e részben, melyek ugyan szintén megismétlődnek különféle megfogalmazásokban, ám mint-hogy szorosan kötődnek a munka célkitűzésének indoklásához, érdemes itt szólnom róla.

Marcantonio megütközve tapasztalja, hogy a szakirodalomban a konklúziók felállításakor a szerzők miként negligálják következetesen az adatok tárgyalásakor még bemutatott ellenpéldákat, hogy azután ezek nyomán az általános szakirodalomban, az angol (!) nyelvű tankönyvekben végeredményben olyan idealizált kép jelenjék meg, mely (az ellenpéldákat szisztematikusan minimalizálva vagy átértelmezve) összeegyeztethető a hagyományos felfogással (12). Elvi támaszként Kuhn ismert (1970) és bölcs megállapításait idézi, példaként pedig Janhunent (1981a), az UEW-et és Rédeit (1998), Csepregit (1998) – futólag (jóllehet a későbbi fejezetekben még tovább boncolgatja a kérdést). Tán ez az a pont, ahol a szerző módszere kételkedést ébreszt az olvasóban: az adat-átértelmezés vagy -elhallgatás vádjait á l t a l á n o s í t v a vonatkoztatja egy egész diszciplínára anélkül, hogy felsorolná, részletezné, kikre utal. Látni fogjuk, hogy az itt érintőlegesen prezentált példák, de a későbbi fejezetek vonatkozó fejtegetései és hivatkozásai sem elegendőek, s főként nem meggyőzőek ahhoz, hogy jogos

alapot biztosítsanak számára e súlyos – s tegyük hozzá, sértő – állítások igazolásához. Itt jegyzem meg, hogy Marcantonio érvelési módszerének egyik leg-sajátabb vonása a hivatkozások nélkül ontott általánosítások sora (elegendő például az egyes fejezetek indító mondatait szemügyre venni: 19, 54, 130, 155, 181 stb.). A tankönyvektől, kézikönyvektől nyújtott „idealisztikus” kép, az ellentmondó részletek elhomályosítása sarkallja a szerzőt arra, hogy maga igen részletes elemzésnek vesse alá az elsődleges adatokat, szögezi majd le többször is. Óhatatlanul is felmerül az olvasóban a kérdés: akkor valójában kivel vitatkozik a szerző, kritikája kiknek szól? A(z angol nyelvű) tankönyvek íróinak? A kézikönyvek szerzőinek? Az összefoglaló céllal íródott tanulmányok készítőinek? Mert ha igen, miért terjeszti ki könyvbéli teljes kritikáját az egész uralisztikára, pontosabban azokra, akik a „hagyományos” nézet képviselői?

b. Marcantonio úgy véli, hogy a fent név szerint említettek nem elszigetelt példák – ti. ami az adatok koncepciózusan szelektált kezelését illeti, – s kijelenti, hogy a hagyományos felfogásnak ellentmondó tények gondos vizsgálatával tiszta kép teremthető, hiszen mind e tények száma mostanra elérte a kritikus mennyiséget, a paradigma revíziójának ideje, a tények és ellentények szisztematikus és kimerítő egybegyűjtésének ideje elkövetkezett. Az, hogy e nagyrálátó célkitűzés megvalósítása miként sikerül a szerző számára, a könyv fennmaradó kilenc fejezetének áttanulmányozása során kiderül, ám nem világos, vajon mit jelent ebben az összefüggésben a „kritikus mennyiség”? Ki, hol és miként határozta meg általában vagy a nyelvtörténetben avagy az uralisztikában e bombasztikusan ható, de így önmagában semmitmondó fogalmat?

2.2. A második fejezet, „Az uráli paradigma történeti megalapozása” című („The Historical Foundation of the Uralic Paradigm” 19–54) arra hivatott, hogy revízió alá vegye a történeti forrásokat, népneveket, továbbá Budenz és Donner eredményeit. Csaknem tizenkét oldalon keresztül taglalja a finnek és a magyarok különféle elnevezés-változatait a történeti forrásokban, s azok mai értelmezéseit (21–32), valamint a magyarok előtörténetével kapcsolatos ismereteket az ugor-török háborút is beleértve (32–37). Az elnevezéseket illetően szinte hihetetlen az a módszertani járatlanság (?), amellyel az adatokat interpretálja: a magyarokat, mint tudjuk, az arab történeti források törökökként emlegetik, s tegyük hozzá, hogy joggal, hiszen kapcsolatuk igen szoros volt, és az is igaz, hogy a magyar méltóságnevek egy sor esetben török eredetűek (26) stb., ami azonban semmiféle érvt nem jelenthet genetikai kapcsolatuk tekintetében. Hiszen egy kérdés a nép, a beszélői közösség elnevezése és egy másik az eredete! Bármelyik kézikönyv bőséggel szolgált volna adatokkal a szerző számára arra nézve, hogy a különféle uráli népeket hányféle elnevezéssel illették, olyanokkal, amelyeknek semmi közük nem volt eredetükhöz. (A szerzőtől részletesebben adatolt *magyar* ~ *baskír* megfeleltetésből levonható következtetéseket [27] nem kommentá-

lom...). A fejezet második részét Budenz József és Otto Donner kritikája teszi ki. Hat oldalon elemzi Budenz „eredeti” adatait (37–42), mégpedig szép diagramokkal illusztrálva (40), hogy ma már mennyi nem állja meg a helyét közülük, ti. az UEW adataival összevetve. Majd pedig Donner kritikája (42–46) kerül sorra, mondván, hogy a finnugor és a szamojéd ág közelebbi kapcsolata Donner vizsgálatait alapján nem bizonyítható. Már a megelőző pontban rámutattam, miért tarthatatlan és illogikus mindaz, amit Marcantonio rajtuk, illetőleg rajtuk keresztül az uralisztikán számon kér. Nem meggyőzőbb az ural-altáji hipotézis futó ismertetése sem (48–49), alig érthető ugyanis, hogy mindennek mi köze van az uráli nyelvek összetartozásának kérdéséhez, hacsak az nem, hogy mintegy háttérül szolgáljon a szerző kedves, az egész könyvön végighúzódó elgondolásához az altáji, illetőleg paleo-szibériai nyelvek és az uráli nyelvek kapcsolatát illetően. A fejezetben leírtak összefoglalását egy meglehetősen szerencsétlenül megválasztott, ti. politikai összefüggéseket taglaló rész (51–54) zárja – olyan, amelyet a finnugristák már unalomig ismernek – az Osztrák-Magyar Monarchia, illetőleg az ugor-török háború ideológiai háttéréről, a szovjet-orosz politikai befolyás hatásától, s mintegy „újdonságként”, a finnek eredetkereséséről a legutóbbi időben. Marcantonio „a sorok között olvasva” hozza meg azt a következtetését (bár olvasható is volna éppen minderről a magyar nyelven megjelent „délibábok” között, például a fent idézett Rédei-könyvben is), hogy politikai nyomás nehezedett mind a finnekre, mind a magyarokra akkor, amikor az altáji rokonság gondolatát a háttérbe kellett szorítaniuk. Érdekes lenne megtudni, ma milyen érdekek nyomása érvényesül az uralisztikán?

2.3. A harmadik, rövid fejezetben (45–68) a szerző az uráli paradigma modern interpretációját mutatja be („Modern interpretation of the Uralic paradigm” 54–68). Ennek érdekében először az uráli nyelvcsaláddal kapcsolatos korszakolási elgondolások közül vesz sorra néhányat (56–58), majd bemutat ötöt a finnugri nyelvek csoportosításáról kialakított elgondolások közül (57), továbbá Häkkinen (1983), Viitso (1997) és Salminen (1999) családfa-modelljét (vajon miért csak ezeket?), valamint Hajdú (1975) és Kulonen (1995) izoglossza-elrendezéseit (58–64). Az utóbbiakat maga is „izoglosszáknak” jelöli meg az ábra-aláírásokban is, s éppen ezért érthetetlen, hogy miért a hagyományos családfa-modell változataiként ismerteti őket: elképzelhetetlen ugyanis, hogy a szerző ne tudná, mi a különbség a családfa és az izoglossza fogalma között. Összevegyítésük viszont megfelel a szerző ama célkitűzésének, hogy mintegy bizonyítsa, mekkora eltérés van az uráli nyelvek csoportosítását illetően (55). Eltérés természetesen van, amihez azonban a merőben más aspektusú családfa- és izoglossza elrendezéseknek semmi köze. A rokonsági kapcsolat elutasításaként a Pusztay-modellt (1997), illetőleg a *Sprachbund*-típusú hipotézist, a *lingua franca* lehetséges funkcióját ismerteti (64–66), s ez rendjén is van. Az már azonban kevésbé, hogy

míg a hagyományos modell erős kritika tárgyaként jelentkezik szövegében, addig az utóbbit nem értékeli (holott ezt akár a kritikákból merítve is megtehetné volna: pl. Laakso 1997). A szélesebb nyelvcsaládokat, a nyelvkeveredést illető elképzeléseket sem kezeli több kritikával (66–67), végső következtetése viszont annál figyelemre méltóbb: a hagyományos felfogás azért szorul felülvizsgálatra, mert számosak a viták az uráli (és nem uráli) nyelvek egymáshoz való viszonyát illetően (67)! Utolsó megjegyzéseinek egyike pedig azért érdemes idézésre, mert megint csak rámutat Marcantonio bombasztikus kijelentéseket kedvelő ítéleteire: „There is something wrong with the way the Comparative Method is applied to these languages...” (68. – „Something is rotten in the state of Denmark”, nem ismerős...?).

2.4. A negyedik, leghosszabb fejezet (68–134) címét azért kell okvetlenül eredetiben idéznem, nehogy a recenzius fordítási hibájául róják fel értelmetlen voltát: „Reconstructing the sound structure and lexicon of the Uralic family tree”. Egy családfának, megmaradva a kifejezés metaforikus keretében, legfeljebb ágai, elágazásai, gyökere stb. lehetnek, szókészlete azonban aligha, hangszerkezete meg még úgy se. Ennyit a címről. E fejezet terjedelme nyilvánvalóan azzal a ténnyel hozható összefüggésbe, hogy a szerző – méltán – a tőle erősen kritizált összehasonlító módszer, valamint az alapnyelvi rekonstrukció működési területét ebben látja, s vitathatatlan is, hogy az uralisztika e területen alkotta meg legkidolgozottabb eredményeit. A tény azonban, hogy mindennek ellenére e fejezettel nem lehet, illetőleg nem érdemes részletesebben foglalkozni, abból adódik, hogy a szerző már-már hihetetlen mértékben érti félre, interpretálja elfogadhatatlanul a tényeket és összefüggéseket. Ezek közül csak néhányat foglalkozhatom illusztrációként.

Rögtön a fejezet elején a szerző Janhunen (1981) tanulmányát jelöli meg az uráli nyelvcsalád rekonstrukcióját szolgáló legmodernebb alpmunkaként (69), fejezete kiindulópontjaként. Janhunen e dolgozata kétségtelenül mellőzhetetlen az alapnyelvi rekonstrukciót illetően, bár Marcantonio sehol nem indokolja választását. Ami annál is érthetlenebb, mert ha egyszer elmarasztalja Janhunent azért, mert csupán a finn-permi és a szamojéd alapján, tehát az ugor nyelvek figyelmen kívül hagyásával rekonstruálja az uráli alapnyelv szavait, miért nem választott más korpuszt? Sammallahti (1988) például nem mellőzi az ugot, jóllehet kiindulása Janhunen, az UEW meg végképp nem hagy ki egyetlen „ágot” sem, bár rekonstrukciós metodológiája egyebekben eltér az előbb említettektől.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a szerző az UEW-et korábban (8) már kritikával illette azért, mert nem közli mindazokat a hangmegfeleléseket, amelyek rekonstrukcióinak alapját képezik, ezzel rögtön egy kalap alá vonva azt Budenz munkájával. E kritika érvényességéről lehet vitatkozni, arról azonban aligha, hogy az UEW rekonstrukciói mögött ne állna ott végiggondoltan a finn-

ugrisztika összes eladdigi vonatkozó eredményét alapul vevő szisztematikus hangmegfelelések sora. Mivel, folytatja a szerző, Janhunennál nagy számú hangszabály vonatkozik kisebb számú etimológiára, az összehasonlító módszer szignifikancia-kritériuma nem tud érvényesülni. Következésképp eldönthetetlen, hogy a korpusz nyelvi kapcsolatokat avagy csak véletlen egybeeséseket képvisel-e. Fentebb, a Bevezetőről szólván már említettem, Marcantonio interpretálhatatlanul használja a „hangszabály” kifejezést. Csak találgatni lehet, hogy „hangtörvény”-t vagy „hangmegfelelés”-t ért-e rajta. Janhunnen-kritikáját illetően azonban ez alighanem mindegy, mert érzékelhetően nem érti, mit fednek Janhunnen magánhangzó-megfeleltetései. A maga „hangszabályát” kéri számon a rekonstrukciókon, azaz úgy képzei, hogy az egymással egyeztethető szavakban minden egyes szegmentumnak (mintha környezet vagy környezeti hatás nem is léteznék!) mindig és kivétel nélkül meg kell felelniük egymásnak, méghozzá azonos módon. Ezért marasztalja el tehát Csepregit is (70) például a szókezdő finn $p \sim$ magyar f megfelelésekre fölhozott példákat illetően, mondván, hogy egyrészt az alapnyelvi $*p$ mássalhangzónak a magyarban lehetséges b folytatása is, másrészt meg a finn p , magyar f után következő hangok nem mindegyike egyeztethető egymással szabályosan. Így állván a dolog, ezek az etimológiák (nem másokról, mint a magyar *fej*, *fa*, *fél*, *fecske* szavakról van szó) nem bizonyulhatnak szabályos megfeleléseknek, s így nem szólhatnak uráli eredetük mellett sem. Ez az igény újra és újra megfogalmazódik e fejezetben (olykor egy lapon többször is, pl. „... there have been no systematic attempts to reconstruct this node [ti. a finnugorról van szó] using conventional methods” (130); „ [a már említett $p > f$ változásról szólván] „Although these changes are generally embedded within etymologies that are irregular in other respects, and therefore should be rejected according to a strict application of the Comparative Method...” (130) stb. – kiemelések tőlem, B.-N. M.), s még később is nem ritkán, minek következtében az olvasó egyrészt kénytelen elgondolkodni, a szerzőnek milyenek a nyelvtörténeti ismeretei (NB! az irodalomjegyzékben ott sorakozik Anttila 1989, Bynon 1977, Hock 1986 s a többi kiváló nyelvtörténeti kézikönyv szerzőjének a neve, de a tőlük tanulhatók meghökkentően kevésbé tükröződnek felfogásában), másrészt meg azon, hogy vajon akkor mely nyelvcsalád vagy nyelvek genetikai kapcsolatát tartaná meggyőzőnek. Kétlem ugyanis, hogy lennének olyan rokon nyelvek, amelyek képesek volnának eleget tenni a szerző kívánalmainak. Bár az is lehet – hiszen ismételtelen is elhangzik a könyvben –, hogy csupán a történeti összehasonlító módszert nem tartja relevánsnak nyelvek rokonsági vagy nem-rokonsági kapcsolatainak megítélésében. Ám ha erről van szó, akkor miért e módszert kéri számon mégis az uralisztikán? Végül tán mondani sem kell, mit érnek azok a „statisztikák” (még visszatérek rájuk), amelyek ilyen alapon készültek (74).

A szerző mintegy ötven lapon teszi közzé (79–129) az uráli nyelvek fonológiai szerkezetének (azaz fonéma-készletének és fonológiai szerkezetének; vajon ez utóbbin mit kell érteni?) vázlatát, megkísérelvén rekonstruálni az uráli alapnyelv vokalizmusát és konzonantizmusát (beleértve az 'ugor' innovációk értékelését is), mégpedig sajátos módon, melyet mindössze két példán mutathatok be. Az egyik egy idézet – mely talán csak annyi kommentárt igényel, hogy ilyen alapon bármely nyelvi adatról állítható egyidejűleg bármi – a magánhangzókkal kapcsolatban fogalmazódik meg: „In what follows I shall report some of the 'P-U' etymologies as reconstructed by Janhunen (1981a). I shall choose obviously the lexical items which best fit the purpose of this work, without therefore closely respecting the author's way of arguing and grouping of the material” (94 – kiemelés tőlem, B.-N. M.). A másik a mássalhangzókkal függ össze, amelyeknek esetében érdekes módon nem Janhunenra, hanem az UEW-re támaszkodik kiindulásként, s bár az uráli és finnugor alapnyelvi mássalhangzórendszert Sammallahtitól (1988) idézi, mégis azzal indítja „elemzését”, hogy csak azokról a hangokról szól, amelyeket nem övez sok ellentmondás a szakirodalomban. Így azután meglehetősen nagyvonalúsággal kimarad a $*_-, *_{\text{R}}, *_{\text{q}}$ és $*_{\eta}$ bemutatása, hogy ezt követően képzésmód és szókezdő/szóbelseji helyzetű csoportosításban, meglehetősen szabadon kezelve az adatokat, vegye sorra a tőle jellemzőnek tartott változásokat, néhány etimológiával bemutatva azokat. (A két dentális réshang hol a fent idézett módon, hol meg $*_{\text{d}}, *_{\text{d}'}$ grafémákkal említődik.) Egy sor esetben megkapjuk mindazokat az adatokat is, amelyeket az altáji nyelvek valamelyikéből említ az UEW, mintegy illusztrálandó a hasonlóságot. A szerző logikai bakugrája pedig éppen ezekkel az adatokkal van összefüggésben, például: a magyar $*_{\text{k}} > *_{\text{x}} > h$ változásról szólván rámutat, hogy annak meglehetősen későinek, az obi-ugor és szamojéd nyelvek azonos típusú változásaitól függetlennek kell lennie, hiszen az ómagyar emlékekben még feltűnik (ch grafémákkal jelölve) a x . Majd jelzi, hogy e változás nem egyedülálló az uráli nyelvekben, hiszen az altájiban is megfigyelhetők hasonlóak, amelyeket pedig illenék a magyar és ez utóbbiak megegyező változásai között számontartani. Természetesen számon vannak tartva, ám fölteendő a kérdés: miért van az, hogy egy sor esetben egyes hangváltozások lehetnek egymástól függetlenek, véletlen egyezések (főként, amikor uráli nyelvek egymáshoz való kapcsolódását reprezentálnák), máskor meg beszédes példái az összetartozásnak (ti. amikor a magyar és a török, vagy a finnugor és az altáji kapcsolatáról van szó)? Miért van az, hogy egy és ugyanazon jelenség egyszer valami mellett, másszor meg valami ellen szól? Marcantonio visszatérő kritikája szerint prekoncepcióval vádolja az uralisztika „hagyományos” modelljét. De amit ő vezet elő például a magyar és a törökségi vagy a finnugor és az altáji nyelvek kapcsolatát illetően, vajon nem az?

A Janhuentől hiányolt ugor ágról először négy, több mint felületes megközelítésben, s koncepciózusan összeválogatott idézettel alátámasztva mondja ki, hogy egyszerűen nincs, s hogy a magyar nyelv „izoláltan” áll (75–78), majd később e kérdést már a maga részéről tényként kezelve folytatja: „Despite the total lack of any evidence in support of the Ugric node...” (120). Ez a módszertani eljárás egyébként jellemző az egész könyvre. Majd további csaknem hat lapon „érvel” az ugor alapnyelv megléte ellen. Ebben az esetben megint vannak a szerző szerint olyan hangváltozás-típusok, amelyek egyszer az ugor egység ellen szólnak, máskor meg a török (nem kölcsönzés-jellegű) kapcsolat mellett. Azt, hogy Marcantonio milyen mértékben nincs tisztában azokkal a hangváltozásokkal, amelyekről bátran beszél, illetőleg hogy miként manipulálja a maga elképzelései szerint a szakirodalmi megállapításokat, két innen vett példán mutatom be röviden. A 121. lapon (is) idézi Honti (1998: 353) megállapítását: „Already in proto-Ugric, *k had markedly different allophones in front-vocalic versus back-vocalic environment. The result was the development, albeit separately in each of the three Ugric languages, of *k > x (> h- in Hungarian) in back vocalic words.” Majd így folytatja: „However ... (and also remarked by Honti), this change has come to completion only in Hungarian ... and cannot be classified as a 'Ugric innovation'” (121 – kiemelés tőlem, B.-N. M.). A kérdés csupán az, kivel vagy mivel vitatkozik a szerző, amikor azt állítja, hogy e hangváltozás nem ugor kori innováció? Hiszen Honti nem csupán itt, de már korábban is leszögezte (1997: 13), hogy legfeljebb a tendencia megindulása, az allofonikus elkülönülés lehet ugor kori, a változás maga nem, s ezzel már megfogalmazta az ennek ellenkezőjét állítókkal szembeni kritikáját is. Arról nem beszélve, hogy Marcantonio maga is idézi Gheno–Hajdú (1992: 172), valamint Sauvageot (1971: 172) Hontiéval azonos véleményeit!

A 122. lapon amellet próbál érvelni, hogy miért nem fogadható el az ugor korra tett nem szókezdő PU/PFU *w > PUG *q változás; a magyar *tél* kapcsán például ezt írja: „Regarding the etymology for 'winter' *tälwä, one may observe that, alongside Ostyak *těləγ*, there is Vogul *tāl* and Hun. *tél* (Acc. *tele-t*), where there is no trace of *-w or *-q.” Ha a szerző megismerkedett volna az ugor nyelvek konzonantizmusának történetével, bizonyára felismerte volna, hogy a PU/PFU *w másként viselkedik mássalhangzó-kapcsolatok egyik elemeként, mint egymagában, intervokalikus helyzetben (mert hiszen más és más környezetben a hangok bizony másként és másként változnak), azaz eltűnik: *lw > *l; az idézett osztyák alakban pedig a q képzőelem. (A probléma az, hogy az ezen az oldalon a szerzőtől felhozottak mindegyike a fentihez hasonló bírálatra szorulna, mint ahogyan a könyvben egyébként is sűrűn sorjáznak az olyan oldalak, amelyeknek minden egyes állítása kritikát, helyreigazítást igényelne.) Mindennek felfedezéséhez azonban szisztematikusan meg kellett volna vizsgálnia minden

egyres *wC és *Cw mássalhangzó-kapcsolatot mutató alapalakot, azok valamennyi folytatását az összes ugor nyelvben, illetőleg azok nyelvjárásaiban, továbbá tisztába kellett volna jönnie legalábbis az obi-ugor nyelvek szóképzésének történetével. Kétségtelenül nagy munka, ám tekintettel arra, hogy kiváló szótárak és egyéb feldolgozások állnak rendelkezésre¹, nem kivihetetlen. Azaz nem másod- vagy harmadkézből vett, az etimológiai szótárakban vagy más etimológiai összeállításokban szükségképpen csak szelektáltan bemutatott adatok alapján kellett volna véleményét kialakítania, hanem ténylegesen az elsődleges adatok alapján. Annál is inkább, mert hiszen könyvében sok helyütt, így már rögtön a Bevezetésben is írja (10), hogy ő maga, ahol csak lehet, az elsődleges adatokat veszi figyelembe. Itt és egyebütt is, megtehetette volna.

E fejezet utolsó pontja (Következtetések, 129–135) az elképesztő kijelentések sorozata. Az első bekezdés a következőket állítja: e fejezetben részletesen elemezte a szerző az uráli alapnyelv és a közbenső ágak „hangszerkezetének” rekonstruálására tett kísérleteket. Azaz kerek hatvanhat lapon „részletesen”, így-úgy szelektált példákon, erősen hiányos hangtörténeti ismeretekkel „elemezte” mindazt, amit az uralisztika hangtani rekonstrukció tekintetében mindeztideig létrehozott? Elemzéseinek eredményeként pedig az a következtetést vonja le, hogy az általános hiedelemmel szemben, a hagyományos családfa szintjei nem a hagyományos összehasonlító módszer szerint lettek kikövetkeztetve. Mi jelent az, hogy „hagyományos”? És mit számít az, hogy az összehasonlító módszer szerint elemezték-e vagy sem, ha egyszer a 134. lapon már azt is érthetetlennek tartja, hogy miért csak ezt a módszert alkalmazza az uralisztika, és miért nem a dialektológiát vagy a diffúzió-modellt? Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ez utóbbiak bevetése tudományágunkban haszonnal járna, de a szerzőnek mégiscsak meg kellene indokolnia, miért ajánlja ezeket az uralisztika figyelmébe. Ilyesfajta indoklásról persze szó sincs sem itt, sem a későbbiekben.

2.5. Az ötödik fejezet („False Matches or Genuine Linguistic Correlations?” 136–153) azt szándékozik bizonyítani, hogy mivel az összehasonlító módszer alkalmatlan arra, hogy segítségével megkülönböztethetők legyenek a véletlen egybeesések és a valódi nyelvi megfelelések, új módszerre van szükség, s ezt a

¹ Pl. Ganschow, G. (1965), *Die Verbalbildung im Ostjakischen*. Ural-Altäische Bibliothek XIII. Wiesbaden, Otto Harrassowitz; Honti, L. (1982), *Geschichte des Obugrischen Vokalismus der ersten Silbe*. Bibliotheca Uralica 6. Akadémiai Kiadó, Budapest. uő. (1999), *Az obi-ugor konzonantizmus története*. SUA, Supplementum 9. Szeged; Karjalainen, K. F. (1948), *Ostjakisches Wörterbuch 1–2*. Bearbeitet und herausgegeben von Y. H. Toivonen. LSFU X; Sauer, G. (1967), *Die Nominalbildung im Ostjakischen*. Finnisch-Ugrische Studien 5. Berlin, Akademie Verlag, Steinitz W. (1966–1993), *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Akademie Verlag, Berlin; stb.

statisztikai módszerben jelöli meg a szerző. Végkövetkeztetése pedig az, hogy (152) ugyan nem minden etimológia minősül véletlen egybeesésnek, ám ezek nem bizonyíthatják a rokonsági kapcsolatot. Az, hogy valójában mit bizonyíthatnak, így fogalmazódik meg: szélesebb, eurázsiai összefüggésben kell megvizsgálni őket, mert kiderülhet hogy „...the relationship between these lexical items is to some extent of genetic nature.” (Az nem világos, mit kell érteni „bizonyos mértékű” genetikai kapcsolaton.) A módszer maga Ringe (pl. 1992) adaptációja, amelynek révén Marcantonio nem azért nem juthat érvényes következtetésekre, mert rosszul alkalmazza, hanem azért nem, mert az a nyelvi anyag, amin számításai alapulnak, egyszerűen irreleváns. Például két mintával dolgozik (140), Janhunen (1981) „biztos” etimológiáival és az UEW testrészneveivel. Továbbá kontroll-statisztikát is ígér, amit a kötet gondos áttanulmányozása ellenére sem lehet megtalálni. Rekonstruált szókinccs esetében az ilyesfajta, erősen korlátozott mennyiségű szó nem hozhat releváns eredményt, s valószínűleg még tendenciák megjelölésére is csak fenntartásokkal lehet alkalmas. A nyelveket koncepciózusan válogatja, illetőleg csoportosítja (140); a magyar önállóan áll, a lapp egyetlen nyelvnek számít, a permi és a volgai nyelvek összesen ötnek (!?). A fonémákat szelektálja, továbbá a megfeleléseket összemosza (143), például a #C ~ #Ø megfelelést nem veszi tekintetbe, mondván, hogy a Ø statisztikailag nem releváns (141). Ez utóbbi már-már elképesztő és azt sugallja, hogy a szerző, aki egyébként az általános nyelvészet előadója, nem tulajdonít jelentőséget például az s ~ semmi megfelelésnek sem fonológiailag, sem a hangtörténetben. Ha semmi mást nem tekintünk, csak az imént felsorakoztatottakat, már érdektelen minden következtetés, ami a számításokból adódik.

2.6. A hatodik fejezet („Borrowed or inherited?” 154–179) két alapgondolatra épül. Egyrészt arra, hogy az újgrammatikusok szerint az ősi szavak szabályos hangtörvényeivel szemben a jövevényszavak szabálytalanok, másrészt meg arra, hogy az átvétel során a jövevényszavak adaptálódnak, minek következtében megkülönböztethetetlenek a nem-kölcsönzött szavaktól, s ezért nem alkalmasak arra, hogy nyelvek kapcsolatának természetére fényt derítsünk általuk. Az első elgondolással kapcsolatban csak annyit kell megjegyeznünk, hogy ilyen nem létezik, némileg is képzett nyelvtörténész ilyet komolyan soha nem állíthatott. A szókölcsonzásnak, s ennek keretében a hanghelyettesítéseknek éppúgy megvan a maga szisztematikus volta, mint az egymással genetikus kapcsolatban lévő nyelvek vagy dialektusok közötti hangmegfeleléseknek. Annyira megvan, hogy a helyettesítő hang az átvevő nyelvben több-kevesebb biztonsággal akár meg is jósolható. Mindehhez Marcantonionak elegendő lett volna megismernedni például a „potenciális fonéma” fogalmával, avagy egyszerűen komolyan venni a jövevényszó-tanulmányok (ebből pedig akad néhány az uralisztikában) ide vonatkozó fejtegetéseit. Ami a hanghelyettesítések által felismerhetetlenné tett jövevényszavakat illeti (155–156), nos, arról legyen elég annyit megjegyezni,

hogy ha a szerzőnek igaza lenne, a világ nyelveiben csak azokról a szavakról lehetne bizonyítani kölcsönzött voltukat, amelyekben nem történtek meg a helyettesítések. A fejezet anyagát megint szelektált lexéma-csoportok adják, a testrésznevek, növény- és állatnevek, majd pedig az uráli és az altáji, a magyar és a nem-uráli (értsd köztörök, csuvas, mongol), az uráli és a jukagir, valamint az uráli és az indoeurópai kapcsolatok-kölcsönzések áttekintése következik. Az, hogy mind e kölcsönzések miként viszonyulnak az uráli nyelvcsaládba hagyományosan besorolt nyelvek egymáshoz való genetikus kapcsolatához, az hogy a vizsgált rekonstruált szóanyag minden egyes elemére átlagban 2.2 nem-uráli hasonló szó jut, s az hogy csupán 10%-uk nem mutat megfeleltethetést, számomra legalábbis nem világos.

2.7. A hetedik fejezet az uráli nyelvcsalád ősi voltát („The Antiquity of the Proto-Uralic” 180–202) hivatott megvizsgálni, s megint csak több, felemás alap gondolatra épül. Rögtön a fejezet elején Marcantonio (180) kimondja, hogy mivel sem régészeti, sem etnográfiai anyaggal nem támogatható meg az uráli alapnyelv ősi voltáról kialakított elképzelés, s mivel ősi nyelvi anyag sem létezik, a feltételezés az alapnyelv koráról részben paleolingvisztikai elemzéseken alapul, részben pedig az indoeurópai jövevényszavakon. A szerző ezeket az elemzéseket veszi vizsgálat alá, s kimutatja, hogy az előbbi módszer segítségével semmi nem állítható a nyelvcsalád abszolút koráról (184, 201). Amihez csak annyit érdemes hozzáfűzni, hogy – ismereteim szerint legalábbis – senki nem vette magának a bátorságot tudományágunkban ahhoz, hogy az alapnyelv (és nem az *Urheimat*, ahogyan a szerző a kettőt helytelenül összekapcsolja! – 184) „abszolút” koráról nyilatkozzék, jelentsen bármit is e kifejezés. Az uráli alapnyelv iráni, illetőleg a finnugri nyelvek balti és germán jövevényszó-kutatásainak tárgyalása után a feltételezett uráli szubsztrátumról fejt ki gondolatait, hogy azután arra a következtetésre jusson, mely szerint „However, the fact remains that no convincing evidence has been identified to support this claim [ti. az uráli nyelvcsalád ősiségéről van szó] so far” (202). A könyv erősen kétségbe vonható, s nem csupán ebben a részben jelentkező módszertani sajátossága annak atomisztikus volta: az egyes jelenségeket úgy elemzi különféle aspektusokból, hogy azokat nem vonatkoztatja egymásra, illetőleg nem vonatkoztatja egyidejűleg a leírt jelenségre. E tény e fejezetben meglehetősen feltűnő, hiszen éppenséggel együtt, egymásra vonatkoztatva kellett volna tárgyalnia a régészet és a nyelvészet különféle megállapításait. Meglehet, konklúziója akkor sem lett volna más, csak éppen módszertanilag vált volna elfogadhatóbbá.

2.8. A kötet nyolcadik, közel ötven oldalas része a morfológiai („Morphology” 203–251). Itt a cél az, hogy az uralisztika azon állítását (az olvasó most már hozzászólt ahhoz, hogy a hivatkozások e sommás kijelentések mellől elmaradnak), mely szerint az uráli nyelvek morfológiai rekonstrukciója konzisz-

tens módon megtörtént, megcáfolja. Túl azon, hogy a „... Morphology of the Uralic languages has been reconstructed consistently” (203) megfogalmazás értelmezhetetlen, hat sorral lejjebb rögtön megtudhatjuk, az uráli alapnyelvben nem lehet oly teljes rendszereit vagy alrendszereit rekonstruálni a főnévi, igei vagy névmási kategóriáknak, mint az indoeurópai alapnyelv esetében. Továbbá az idő, az aspektus tekintetében sincs konszenzus, s a többesjeleket illetően is legalább négy jellel lehetne számolni. Ehhez társul még továbbá az a tény is, hogy az esetvégzódések, igei végzódések vagy többesjelek a mai uráli nyelvekben egy sor esetben innovációk, egymástól független alakulatok; tények szólnak amellet is, hogy sok esetvégződés grammatikalizálódás útján alakult ki a történeti időkben. Itt jegyzem meg, hogy ez utóbbi kifejezés máskor is feltűnik a könyvben (pl. 212, 227), csak éppen felfoghatatlan, mi értendő rajta, mint ahogyan nehéz értelmezni a „történeti nyelvek” (*historical languages* – 221) kifejezést is. Mindezekből, továbbá abból, hogy az összehasonlító módszer nem alkalmazható a morfológiában, arra a következtetésre jut a szerző, hogy helyes itt is statisztikai módszert (is) alkalmazni. Ekként „...this chapter also includes a statistical analysis of some basic formants...”, (204). Az, hogy az összehasonlító módszert miért nem tartja alkalmazhatónak a szerző sem az uráli nyelveket illetően, sem pedig általában a morfológiában (a 205. lap első mondata ugyanis így értelmezhető), nem világos, nincs megindokolva, s főként azért nem érthető, mert végeredményben ő maga sem tesz mást, mint ezt applikálja akkor, amikor a tőle tárgyalt uráli morfológiai jelenségek legtöbbszöréhez hozzáfűzi, milyen párhuzamok találhatók az altáji nyelvekben (pl. 212, 219, 222–224, 227 stb., stb).

Az elsődleges és a másodlagos esetvégzódések, a grammatikalizáció útján kialakult magyar esetragok elemzését követően a szamojéd és a jukagír morfológiai korrelációinak bemutatása kerül sorra (222–224), majd a grammatikai végzódések (224–237), izomorf szerkezetek az uráli és az altáji nyelvek között (237–244), s végül a mássalhangzós formánsok földrajzi disztribúciójának bemutatása Eurázsiaiban (244–248) matematikai elemzéssel. A leírásba bevont nyelvi anyag éppúgy koncepciózusan összeválogatott, mint a korábbi fejezetekben, következésképp elemzéseinek eredményei eleve kétségbe vonhatók. Végkövetkeztetését illetően, mely szerint az uráli nyelvek fiatalok, s meglehetősen későn alakultak ki („A younger age for the formation of the U languages...” – 250; „To counter the view that the U languages may be relatively young...” – 251), megint csak nehéz értelmezni, bár lehetséges, hogy inkább valamely közös elődük kialakulására gondol a szerző (251). E fejezetben mindvégig az eurázsiai nyelvekkel való összevetésben tárgyalja a különféle morfológiai jelenségeket, majd később a tipológiai megfigyeléseket explicite is bevonja fejtegetéseibe, hogy azután a konklúzióban megkockáztasson bizonyos feltevéseket arról, mindez miként függhet össze egyrészt (Dixonra [1997] és Hopper – Traugottra [1993] való hivat-

kozással) a grammatikalizálódási folyamatok gyors vagy éppen hirtelen lezajlásáról tudottakkal, illetőleg az uráli nyelvek jelenlegi tipológiai (agglutináló) karakterével: lehetnek valóban régi nyelvek az uráliak („old languages”), de inkább arra hajlik, hogy relatíve fiatalok („relatively young”), s hogy legalábbis „közvetlen” elődeiknek relatíve egyszerű lehetett a morfológiai szerkezete. Az azonban, hogy ez milyen relatív kormeghatározást, milyen eredet-meghatározást jelent, s szorosabban mit jelent az uráli nyelvek eredetét illetően, továbbá mit kell érteni „fiatal” és „rég” (?) nyelveken, számomra sajnos nem derült ki. Az azonban igen, hogy tipológiának, grammatikalizálódási folyamatoknak és nyelvtörténetnek ilyesfajta összevegyítése aligha szerencsés vállalkozás.

2.9. A könyv két utolsó fejezete, a kilencedik és a tizedik, egyrészt a könyvben eddig összefoglaltak kiegészítését („9. Completing the Picture: Proper Names, Archeology and Genetics” 252–268), másrészt pedig összefoglalását („10. Summary and Conclusion”, 269–278) célozzák. A kép kiegészítése abban merül ki, hogy sorra veszi a *finn* és a *magyar* elnevezések etimológiáit, néhány régi magyar méltóságnevet, néhány földrajzi nevet, s semmitmondó genetikai és archeológiai adatokat sorol elő. Konklúzióját érdemes megint szó szerint idézni: „One may conclude this chapter by stating, following Häkkinen... that there is no self-evident link between the linguistic tradition, and the genetic and archeological findings” (268). Azt hiszem nem volt még olyan, tudományát komolyan vevő finnugor nyelvész, aki ennek az ellenkezőjét állította volna. Az utolsó fejezet nem más, mint a könyvre mindvégig jellemző, szélsőségesen és sokszor bombasztikusan megfogalmazott állítások sora arról, hogy miért tarthatatlan immár az uráli nyelvek rokonságának hagyományos felfogása, miért elégtelen az összehasonlító módszer, miért, milyen emocionális okok indokolják a ragaszkodást a régi felfogáshoz, hogy eljött az ideje a paradigma felülvizsgálatának és hasonlóknak.

3. Mi a baj Angela Marcantonio könyvével? Miért, hogy az olvasó kezdeti elvárásai fokozatosan szertefoszlanak, és átadják helyüket a csalódottságnak és – a recensens nem szégyelli bevallani – némi dühnek is? Alapvetően a következők miatt.

A szerző egyik célkitűzése, mint láttuk, annak bizonyítása, hogy a családfa-modell nem alkalmas az uráli nyelvek egymáshoz való viszonyának modellálására. A családfa-modellreltől erős fenntartásai nem kis mértékben az utóbbi időkben jelentkező, főként R. M. W. Dixon (pl. 1997) és J. Nichols (pl. 1992) nevével fémjelzett elgondolásokból táplálkozik; rendre hivatkozik is rájuk (pl. 184, 201, 276 stb.). A problémát a szerző esetében azonban az okozza, hogy egyrészt nem képes kritikával kezelni az előbb említett elgondolásokat (még töredék annyi kritikával sem, mint a családfa-modellrelt, az összehasonlító módszert, illetőleg az

ezeket alkalmazó uralisztikát), másrészt viszont nem is alkalmazza őket², azaz nem vizsgálja meg, hogy például a Dixon-féle diffúzió-modell magyarázó ereje mennyivel nagyobb az uráli és/vagy nem-uráli nyelvek különféle egyezéseit vagy különbségeit illetően, mint a hagyományos módszerek. Marcantonio vagy nem tudja, vagy nem érti, mi a családfa-modell lényege³, azt, hogy a hajdan volt feltehető valóságot, nyelvek leszármazását van hivatva szemléltetni egy metafora segítségével, márpedig egy metafora és az, amit szemléltet, nem azonosak egymással. Nyelvek genetikai, családfával modellált kapcsolata természetesen nem zárja ki e nyelvek egymás közötti másodlagos egyezéseinek vagy más nyelvekkel való kapcsolatának különféle (tehát pl. kölcsönzésen alapuló) viszonyát; mindennek elismerése és figyelembe vétele azonban nem érvénytelenítheti a családfával modellálható genetikai kapcsolatukat. E modell tehát, éppen az egymással rokonítható nyelvek egyéb, szövevényes viszonyaiból következően szorulhat kiegészítésre vagy módosításra, de legalábbis az uráli nyelveket illetően mindaddig nem vehető el, ameddig – és nem a Marcantonio-féle igen kevésbé kompetens módon – jobbat, adekvátabbat nem állítanak helyette.

A könyv másik módszertani hibája éppen az előbb mondottakkal van kapcsolatban. A szerző sem a nyelvi tényanyagot, sem a tőle alkalmazott, sem az általa javasolt módszereket nem ismeri kellőképpen ahhoz, hogy kritikái vagy javaslatai relevánsak, komolyan vehetők lennének. (Ami különösképp a bibliográfia láttán meglepő, ugyanis széles olvasottságról tanúskodik.) Továbbá az, hogy tárgyalás- és érvelésmódja, a nyelvi anyag kezelése tekintetében elfogult, s ezért nem felel meg annak az etikai követelménynek, amelynek birtokában leírt szavai hitelessé válhatnak. Legvégül erre is hozok egyetlen példát. A szerző visszatérő, az egész könyvre jellemző érvelési módját a tudatos vagy nem tudatos ferdtések sorra jellemzi. A negyedik fejezet végén (133), amikor arról beszél, hogy a legtöbb (sic!) uráli etimológia hasonlóságnak, semmint megfelelésnek értelmezendő, mások mellett Mikolának (1976) arra a – nem csupán a finnugrisztikában, de az etimológizálásban általában érvényesítendő, s alapvető módszertani követelményt megfogalmazó – dolgozatára hivatkozik, amelyben szerzője a jelentéstani egyeztetésnek a hangtani egyeztetéssel azonos jelentőségét hangsúlyozza; Mikola meggyőző

² Aligha tekinthető alkalmazásnak ugyanis az a távolról a Nichols-módszerre emlékeztető rövid javaslat (250), amely az eurázsiai areában jelentkező, azonos funkciójú és alakú morfok eredetét „magyarázza”.

³ Ami annál is különösebb, mert például Dixon megfogalmazásai mögött jóval differenciáltabb szemlélet tükröződik, mint Marcantonio esetében; csak egyetlen példát idézve: „Rather than asking whether a form of a family tree is appropriate to the language situation in some newly studied region, it has often been simply *assumed* that it is. What began as a metaphor has been ascribed reality, and has acted to constrain enquiry along narrow lines” (Aikhenvald – Dixon 2001: 6–7; ritkítások tőlem – B.-N. M.). Erős kritikáiban éppen Marcantonio az, aki elvétí a különbségtételt metafora és valóság között.

példákkal illusztrálva amellet érvel, hogy egy sor esetben a szigorúan szisztematikus hangmegfelelési hiányok ellenére, az egybehangzó jelentéstani képviselők miként szólnak egy etimológia érvényes volta mellett. Másként fogalmazva: a hangtani és a jelentéstani kritériumok egyaránt figyelembe veendőek egy szóegyeztetés felállításakor. Mi történik Mikola máig érvényes mondanivalójával Marcantonio érvelési technikája következtében? Nos, egyszerűen megsemmisül. Mikola idézése előtt először Collindert (1960), majd Aaltot (1975) citálja arra vonatkozóan, hogy az uráli etimológiák problematikusak lehetnek; mindkettőjüket úgy, hogy eredeti mondanivalójukat kiemeli szövegösszefüggésükből. Ezután következik Mikola, aki – hasonlóan az előzőkhöz, mondja a szerző – észreveszi, hogy az uráli nyelvek között szép számú olyan etimológia van, amelyeknek a jelentése és nem a hangalakja állandó („stable”). Most érdemes eredetiben idézni Marcantonio szövegét: „He [ti. Mikola] concludes that in U historical linguistics the phonological criteria cannot hold that privileged position they normally hold within comparative linguistics” (133). (Ezek után Häkkinen 1996, Sammal-lahti 1988, Décsy 1990 stb. következik, hasonlóan koncepciózusan idézve.) Azaz mintha Mikola azért hangsúlyozná a jelentések egyeztetésének fontosságát az uráli etimologizálásban, mert hiányoznak belőle a hangtani egyeztetéshez szükséges feltételek, és a fonológiai kritériumoknak ezért nem lehet olyan kivételezett pozíciója, mint az összehasonlító nyelvészetben „normálisan” (?) van. Mikola mondanivalójában természetesen nyoma sincs annak, amit a szerző tulajdonít neki. Éppen ellenkezőleg: a „lazább” hangtani megfeleltetések lehetőségét Mikola azért emeli ki, mert amazokon is alapulhatnak jó etimológiák, ha a jelentéstani szempont egyenlő eséllyel esik a latba felállításuk esetében. Ha ez lenne az egyetlen eset, amelyben a szerző helytelenül interpretálja valakinek az állítását, még véletlennek is vélhetnénk, ám túl gyakoriak ahhoz, hogy ennyire jóhiszeműek lehetnénk.

Ismertetésemben a fejezetek rendjét követtem; ha a szerző munkájának minden egyes kritikára és/vagy korrekcióra szoruló állítását felsorakoztattam és elemeztem volna, valószínűleg kétszer akkora terjedelmű írás kerekedett volna ki belőle, mint az övé. Ez egyrészt lehetetlen, másrészt pedig felesleges is. Remélem, mondandóm során kiviláglott, miért gondolom így.

Írni persze mindenki azt írhat és úgy, amit és ahogyan tud vagy kedve tartja. Az azonban már egészen más kérdés, hogy hol, miként jelenik meg, amit leírt. Az ugyanis mindig a kiadó felelőssége, mint ahogyan ebben az esetben is az: csak csodálkozhatunk, hogy a Publications of the Philological Society tiszteletreméltó sorozatában miként jelenhetett meg ez az egyébként példásan szerkesztett, gördülékeny stílusú írás. Ám van még egy kérdés, ami sajnos nem kerülhető meg: az uralisztika művelőinek sürgősen el kellene gondolkodniuk azon, miféle felelősség terheli őket azért, hogy 2002-ben eredményeik úgy is interpretálhatók, ahogyan e könyvben láttuk.

Irodalom

- Aalto, P. (1975), G. J. Ramstedt and Altaic linguistics. *Central Asiatic Journal* 19: 161–163.
- Abondolo, Daniel (ed.) (1998), *The Uralic Languages. Routledge Language Family Descriptions*. Routledge, London – New York.
- Aikhenvald, Alexandra Y. – Dixon, Robert M. W. (2001), Introduction. In: Aikhenvald, Alexandra – Dixon, Robert M. W. (eds), *Areal Diffusion and Genetic Inheritance. Problems in Comparative Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge. 1–26.
- Anttila, Raimo (1989), *Historical and Comparative Linguistics*. 2nd edition. Benjamins, Amsterdam.
- Austerlitz, Robert (1987), Uralic languages. In: Comrie, Bernard (ed.) *The Major languages of Eastern Europe*. Croom Helm, London. 177–184.
- Budenz József (1869, 1870), A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések. *NyK* 6: 374–478, 7: 1–72.
- Bynon, Theodora (1977), *Historical Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Collinder, Björn (1960), *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Csepregi Márta (1998), Kérdések a nyelvrokonságról. In: Csepregi Márta (szerk.), *Finnugor kalauz. Panoráma*, Budapest. 9–18.
- Décsy Gyula (1990), *The Uralic Protolanguage*, Eurolingua, Bloomington.
- Dixon, Robert M. W. (1997), *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Donner, Otto (1874–1888), *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen I–III*. Frenckell & Son, Helsingfors.
- Gheno, Danilo – Hajdú, Péter (1992), *Introduzione alle Lingue Uraliche*. Rosenberg & Sellier, Torino.
- Hajdú Péter (1975) A rokonság nyelvi háttere. In: Hajdú Péter (szerk.), *Uráli népek. Nyelvrokonságunk kultúrája és hagyományai*. Corvina, Budapest. 11–43.
- Häkkinen, Kaisa (1996), *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. TL 147.
- Häkkinen, Kaisa (1983) *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisen kielen etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodeikkaa*. Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku, Turku.
- Hock, Heinrich H. (1986), *Principles of Historical Linguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Honti László (1997) *Az ugor alapnyelv kérdéséhez*. Budapesti Finnugor Füzetek 7. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest.
- Honti, László (1998) ObUgrian. In: Abondolo, Daniel (ed.), *The Uralic languages. Routledge Language Family Descriptions*. Routledge, London – New York. 327–357.
- Hopper, Paul – Traugott, Elizabeth C. (1993), *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Janhunen, Juha (1981), Uralilaisen kantakielen sanastosta. JSFOu 77: 219–274.
- Kuhn, Thomas (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd edition. Chicago University Press, Chicago.
- Kulonen, Ulla-Maija (1995), Uralilaisten kielten sukupuu. *Hiidenkivi* 4: 50.
- Laakso, Johanna (1997), Neue Perspektiven für die Grundsprachenforschung? János Pusz-
tay: Diskussionsbeiträge zur Grundsprachenforschung. FUF 54: 205–213.
- Mikola Tibor (1976), Hangtan és jelentéstan az etimológiában. In: Benkő Loránd – K.
Sal Éva (szerk.), *Az etimológia elmélete és módszere*. *NyudÉrt* 89: 209–212.
- Nichols, Johanna (1992), *Linguistic Diversity in Space and Time*. University of Chicago
Press, Chicago.
- Pusztay, János (1997), Ajatus uralilaisten kansojen ketjumaisesta alkukodista. In: Julku, K.
– Äärelä, M. (eds), *Itämerensuomi/eurooppalainen maa*. *Studia Historica Fenn-
Ugrica* II. Atena, Jyväskylä. 9–19.
- Rédei Károly (1998), *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája*.
Balassi Kiadó, Budapest.
- Ringe, Donald A. (1992), On Calculating the Factor of Chance in Language
Comparison. *Transactions of the American Philosophical Society* 82. The
American Philosophical Society, Philadelphia. 1–110.
- Salminen, Tapani (1999) Euroopan kielet muinoin ja nykysisin. In: Fogelberg, P. (ed.)
Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. *Bidrag till kän-
dom av Finlands natur och folk* 153. Finnish Society of Science and Letters, Hel-
sinki. 14–26.
- Sammallahti, Pekka (1988), Historical phonology of the Uralic languages. In: D. Sinor
(ed.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*.
Handbuch der Orientalistic 8/1. Brill, Leiden. 478–554.
- Sauvageot, Aurélien (1971) *L'Edification de la Langue Hongroise*. Klincksieck, Paris.
- Sinor, Denis (ed.) (1988), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign
Influences*. *Handbuch der Orientalistic* 8/1. Brill, Leiden.
- Viitso, Tiit-Reen (1997), The Prosodic System of Estonian in the Fennic Space. In:
Lehiste, Ilse – Ross, Jaan (eds), *Estonian Prosody: Papers from a Symposium*.
Tallinn, Institute of Estonian language. 222–234.